

Försvarshögskolan

Småstaten i en geopolitisk värld

En analys av Sverige och Finland

Christian Delhage

Självständigt arbete, 15 hp

Statsvetenskap med inriktning krishantering och säkerhet

Magisterprogram i politik och krig

HT 2022

Handledare: Malena Britz

Antal ord: 13 109

Abstract

In this thesis, the author want to develop a geopolitical tool for analysis of small states in the fields of international relations and social science. The geopolitical literature that are used to make the tool are mostly from the Swedish professor Rudolf Kjellén, he was the one who coined the term “geopolitics” in 1899. The analysis tool are based of five parts: the nearby geographical area, exposure/vulnerability, status quo, alliance cooperation, soft power.

The tool is then used to analyse two documents – one from the Swedish and one from the Finnish government – about the recently emerged situation with the war in Ukraine and a changed security situation for Sweden and Finland, in order to analyse the two countries analysis and reasons that led to their apply for membership in NATO.

The result showed that all of the five parts was covered in the two documents. There were also reasons to add two new parts to the analysis tool: cyber warfare and disinformation/propaganda campaigns, in order to make the tool more suitable for today’s geopolitics.

Keywords: *Geopolitics, NATO, Sweden, Finland, Small states, International relations, Rudolf Kjellén*

Innehållsförteckning

Kapitel I.....	5
Inledning.....	5
Syfte, frågeställning och vetenskaplig relevans	6
Disposition	7
Kapitel II	7
Metod	7
Avgränsningar, källor och urval.....	9
Sverige, Finland och säkerhetspolitiken.....	11
Kapitel III	14
Geopolitikens grunder	14
Geopolitik som analysverktyg.....	16
Kapitel IV	18
Småstatens karaktärsdrag	18
Småstaten i en geopolitisk värld.....	20
Kapitel V	23
Det geografiska närområdet	24
Utsatthet	25
Status quo	27
Allianssamarbete	27
Mjuk makt	29
Kapitel VI.....	30
Reflektioner och diskussion	30
Behovet av nya geopolitiska perspektiv	32
Käll- och litteraturförteckning.....	35
Tryckta källor:	35
Webbsidor:	39

Kapitel I

Inledning

Rysslands militära angrepp på Ukraina den 24 februari 2022 var kulmen på en utveckling som eskalerat sedan november 2021, då Ryssland placerade stora mängder trupper vid den ukrainska gränsen och i samband med det krävde garantier för att Ukraina aldrig skulle närma sig Nato. Situationen var emellertid inte ny, utan hade pågått sedan mars 2014, då Ryssland annekterade Krim (Globalis 2022). Brigadgeneral Johan Pekkari, vid Försvarets högkvarter, beskriver situationen sådär: ”Det pågående kriget i Ukraina och västvärldens reaktioner på kriget är den mest omvälvande händelseutvecklingen i Europa sedan det kalla krigets slut.” (Försvarets 2022b). Ser man mer konkret för Sveriges del har kriget resulterat i en säkerhetspolitisk omläggning, i och med att den dåvarande svenska regeringen, med stöd av riksdagen, 16 maj 2022 valde att ansöka om Natomedlemskap, något som även Finland gjorde 15 maj. (Regeringen 2022; Svenska Yle 2022). De båda länderna lämnade in formella medlemsansökningar på morgonen 18 maj (SVT Nyheter 2022).

Även om det pågående kriget i Ukraina inte har inneburit att det just nu föreligger ett direkt militärt hot mot Sverige, har situationen ändå lett till en ökad hotbild och Försvarets kan inte utesluta ett väpnat angrepp på Sverige (Krisinformation 2022). Försvarets själva ger på sin hemsida information om säkerhetsläget och vilken påverkan kriget har på Sveriges säkerhet, där specifikt Gotland lyfts fram som en plats med stor strategisk betydelse, då den bas som ön utgör innebär en möjlighet att kontrollera luften och sjön runt omkring. Även Arktis, vars geografiska yta bland annat ligger på svenskt och finskt territorium, tillskrivs stor betydelse. När de arktiska isarna smälter öppnar det upp för stora havsområden, som ger möjlighet till både ökad kommunikation och konkurrens om naturresurser. En rad länder befinner sig rent geografiskt i Arktis, däribland Sverige, Finland, USA och Ryssland (Försvarets 2022c).

Både Gotland och Arktis är exempel på hur geografi och geografiska förhållanden påverkar säkerhetspolitiken. Att geografin har betydelse för säkerhetspolitik och internationella relationer är själva grunden i den idébildning som kallas för *geopolitik*, en skola vars rötter sträcker sig långt tillbaka i tiden och spänner över såväl olika länder som betydelsefulla företrädare. Den geopolitiska traditionen sammanfattas här kort av svensken Rudolf Kjellén: ”Geopolitiken är läran om staten som geografisk organism eller företeelse i rummet: alltså staten som land, territorium, gebit eller, mer prägnant, *rike*.” (Kjellén 1916, s. 39).

Syfte, frågeställning och vetenskaplig relevans

Syftet med det här arbetet är att utveckla den geopolitiska teorins appliceringsmöjligheter genom att utforma ett geopolitiskt analysverktyg för att studera småstater, samt därmed få en ökad förståelse för småstaters säkerhetspolitiska analyser och vägval. I den här uppsatsen appliceras analysverktyget på två stycken statliga utredningar som behandlar Sveriges och Finlands analyser av det försämrade säkerhetspolitiska läget, och vars slutsatser är att de respektive länderna bör söka medlemskap i försvarsalliansen Nato.

Följande forskningsfråga ställs för att uppnå ovanstående syfte: *Hur kan geopolitisk teori öka förståelsen för de säkerhetspolitiska analyser och bevekelsegrunder som föranledde Sveriges och Finlands respektive Natoansökan?*

En uppsats likt denna behöver ha en tydligt definierad och vetenskaplig relevans. George & Bennett skriver i "Case studies and theory development in the social sciences", att ett vetenskapligt arbete inte bara kan motiveras utifrån att det är "intressant" (George & Bennett 2005, s. 69). Gustafsson & Hagström menar, som ytterligare ett kriterium, att det tydligt måste framgå *varför* undersökningen sker (Gustafsson & Hagström 2017, s. 637-636).

Inom vetenskapen gör man en distinktion mellan två olika typer av problem, de som är inomvetenskapliga och de som är samhällsligt uppkomna. Skillnaden mellan dem kan kortfattat beskrivas som att de inomvetenskapliga problemen ämnar ge bidrag till övrig forskning inom ett visst ämne – t.ex. geopolitik – och därmed fylla en kunskapslucka, medan samhällsligt uppkomna problem är bredare och mer inriktade på att besvara större frågor. Helst ska man erbjuda ett forskningsproblem som är både inomvetenskapligt och av samhällsligt relevans (Esaiasson 2017, s. 32-33; Teorell & Svensson 2007, s. 18).

Denna uppsats strävar efter att bidra till både inomvetenskaplig och samhällslig forskning. Dels så ämnar den utveckla geopolitisk teori genom att utforma ett geopolitiskt analysverktyg specifikt för småstater, vilket kan jämföras med mycket av den tidigare geopolitiska forskningen, som i frågan om vetenskaplig tillämning har varit mer generell eller inriktad specifikt på stormakter (se Kapitel III). Att studera ett visst empiriskt material, i den här uppsatsen två utrikespolitiska utredningar, genom en geopolitisk lins ger en möjlighet att få en ökad förståelse för säkerhetspolitiska analyser och resonemang i materialet, blottlägga eventuella brister i den geopolitiska teorin och om möjligt komplettera modellen med nya perspektiv som tidigare har saknats. Det kan i sin tur skapa underlag för fortsatt forskning.

Sett i ett bredare, samhälleligt perspektiv hoppas uppsatsen öka förståelsen för de säkerhetspolitiska analyser och bevekelsegrunder som föranledde Sveriges och Finlands respektive Natoansökan, vilket är relevant rent allmänt för forskning rörande säkerhetspolitik och internationella relationer. Därtill, vilket framgår av Kapitel II, har Sverige och Finland tidvis i historien gjort likartade säkerhetspolitiska vägval och även samarbetat i försvarsfrågor, även om det ibland funnits vissa problem avseende samarbetsmöjligheterna länderna emellan, p.g.a. den så kallade geopolitiska asymmetrin (Westberg 2012b, s. 95). Med bakgrund av detta kan arbetet ses som ett bidrag även till den befintliga säkerhetspolitiska forskningen rörande specifikt Sverige, Finland och ländernas gemensamma säkerhetspolitiska historia.

Disposition

Kapitel I ger läsaren en kort inledning och presenterar därefter uppsatsens syfte, frågeställning och vetenskaplig relevans. Kapitel II behandlar metod och materialets avgränsningar, källor och urval. En kort resumé av den svensk-finska säkerhetspolitiska historien och mer sentida samarbeten presenteras också här, i syfte att ge läsaren nödvändig bakgrundsinformation. Kapitel III redogör för geopolitikens grunder och en kort jämförelse med realismen, samt visar hur geopolitik kan användas för att analysera staters agerande. Kapitel IV och V besvarar uppsatsens syfte. Här ges läsaren först en kortfattad definition av småstaten, följt av det geopolitiska analysverktygets utformande. Det är i kapitel V som analysverktyget appliceras på det empiriska materialet, bestående av två utredningar. Kapitel VI ger en avslutande diskussion, presenterar vilka slutsatser man kan dra och visar på behovet av geopolitisk utveckling. Kapitel VI knyter även an till bakgrundsdelens, som behandlar Sveriges och Finlands säkerhetspolitiska historia.

Kapitel II

Metod

Den forskningsmetod som kommer att tillämpas i uppsatsen för att behandla materialet är *kvalitativ textanalys*. Syftet med den kvalitativa textanalysen är att på ett noggrant sätt läsa och analysera en texts olika delar, där även de olika delarnas kontext är viktig. Vad man bör ha i åtanke här är att vissa delar av texten kan vara mer betydelsefulla än andra och dessa är därmed viktiga att skilja ut, till skillnad från en *kvantitativ textanalys*, som bygger på att hela texten behandlas på ett mer likvärdigt sätt. I en kvalitativ textanalys är det också viktigt att som

forskare ta sig an materialet genom ett aktivt läsande, att läsa texterna noggrant med vissa givna frågor i åtanke och försöka förstå de mest centrala poängerna – vilka är de huvudsakliga argumenten för en viss ståndpunkt, kan vara en sådan fråga. En god kvalitativ textanalys kräver ofta att man läser texterna mer än en gång (Esaiasson 2017, s. 211-213).

När man talar om textanalys är det viktigt att skilja mellan två inriktningar: Den ena inriktningen syftar till att *systematisera* innehållet i en text och den andra handlar om att *kritiskt granska*. Den vanligaste av de båda metoderna är den systematiserande undersökningen, som syftar till att ta fram meningen med en text eller leta efter och klassificera idéer. Det kan t.ex. handla om att undersöka och klargöra den ideologiska utvecklingen hos ett politiskt parti eller studera hur en viss samhällsfråga skildras i media och vilka åsikter som då kommer till tals. Den kritiskt granskande metoden, däremot, har en annan utgångspunkt och går ett steg längre: Här ska inte bara idéer klargöras utan även kritiskt granskas, vilket kan handla om att undersöka maktstrukturer eller avgöra om en viss åsikt eller ståndpunkt har moralisk bärkraft (Esaiasson 2017, s. 213-215).

Eftersom den här uppsatsen strävar efter att förstå innehållet i det empiriska materialet och undersöka de viktigaste delarna, kommer den *systematiserande* metoden att tillämpas. Det hade varit annorlunda om argumenten för ett svenskt Natomedlemskap, eller geopolitiska analys i allmänhet, skulle kritiskt granskas och värderas, men det är alltså inte fallet i den här uppsatsen. Man bör även jämföra den kvalitativa textanalysen med en *kvantitativ* innehållsanalys, som har en kvantifierande utgångspunkt. Här kan det handla om att räkna och analysera hur ofta vissa ord, begrepp eller resonemang förekommer i en text (Bergström & Boréus 2012, s. 50). Eftersom syftet med uppsatsen är att granska och förstå *helheten*, så lämpar sig en kvalitativ metod bättre, till skillnad från den kvantitativa innehållsanalysen, som kanske hade varit på sin plats om syftet istället varit att undersöka hur ofta ett svenskt Natomedlemskap åberopades i utrikesdeklarationer eller liknande dokument.

En förutsättning för en god metod och ett rättvisande resultat är att man förstår behovet av så kallad *operationalisering*. Med operationalisering menar man en tydlig definition av ett begrepp, en ideologi, eller liknande. Låt oss säga att vi ska undersöka förekomsten av liberala idéer i ett politiskt parti och titta på hur dessa idéer eventuellt har förstärkts eller försvagats över tid, så krävs det en tydlig definition av vad vi menar med just liberala idéer eller liberalism. Vi behöver en tydlig *teoretisk definition*, nedbruten i ett antal variabler som sedan eventuellt går att finna i det politiska partiets program. En sådan variabel kan vara försvaret för

marknadsekonomin, en annan variabel tron på individens rättigheter, o.s.v. Den teoretiska definition och de variabler vi använder måste självklart motiveras, då olika forskare kan beskriva en och samma ideologi på en mängd olika sätt. Det är alltså inte säkert alla stödjer de variabler vi använder, vilket gör att vi måste kunna backa upp dem med bra argument (Esaiasson 2017, s. 56). Dåligt motiverade och underbyggda variabler kan leda till bristfällig *validitet*, vilket innebär att undersökningen inte mäter det den säger sig vilja mäta, d.v.s. liberala idéer (Esaiasson 2017, s. 57). Ett konkret exempel på potentiellt bristfällig validitet är om vi mäter graden av religiositet genom att hitta på hur frekvent människor går i kyrkan. Man kan tänka sig att det finns flera andra relevanta och mer rättvisande indikatorer på hur religiöst ett land är (Bergström & Boréus 2012, s. 41).

I den här uppsatsen är *geopolitik* och *småstat* två centrala begrepp. Kapitel III ger en introduktion till geopolitiken, dess historia och hur den kan användas för att förstå staters agerande, medan kapitel IV ger en kort definition av småstaten, som ligger till grund för det geopolitiska analysverktyget. Det är alltså med både geopolitiken och småstaten i åtanke som det geopolitiska analysverktyget utformas.

Avgränsningar, källor och urval

Som framgår i Kapitel I har den här uppsatsen ett tudelat syfte, som dels ämnar utforma ett geopolitiskt analysverktyg för småstater och dels – med analysverktygets hjälp – få en ökad förståelse för de svenska och finska säkerhetspolitiska analyserna och bevekelsegrunderna i samband med de respektive ländernas Natoansökan.

I uppsatsen görs det en åtskillnad mellan geopolitisk forskning på ett mer generellt plan, där fokus ofta har varit på stormakternas agerande (t.ex. Halford Mackinders verk) och det geopolitiska analysverktyget, som istället är inriktat på småstater. Medan Kapitel III visar hur geopolitik kan användas för att förstå *stormakters* ageranden utifrån Halford Mackinders teorier, ämnar den här uppsatsens forskningsbidrag alltså vara att utveckla en geopolitisk analysmodell anpassad för *småstater*. Halford Mackinder är viktig i syfte att illustrera hur geopolitisk teori har använts för att analysera och förklara stormakters agerande på den internationella arenan, men hans verk ligger inte till grund för det geopolitiska analysverktyget som den här uppsatsen ska ta fram och sedan applicera på ett empiriskt material.

Det material och källor som används för att ta fram analysmodellen är främst verk av Rudolf Kjellén och ett antal andra, mer sentida, forskningsartiklar som behandlar hans teorier. Rudolf Kjellén är viktig av åtminstone ett par skäl: han är en geopolitisk förgrundsgestalt (Kaplan 2012, s. 81; Tunander 2008, s. 166) och han har specifikt skrivit om småstater i en geopolitisk kontext (se Kapitel IV), vilket kan jämföras med Halford Mackinder, vars idéer mer handlar om stormakter – mer om det i Kapitel III. Rudolf Kjelléns egna verk är viktiga så som förstahandskällor för att förstå grunderna i hans teorier, medan mer sentida artiklar om geopolitik utifrån Kjelléns perspektiv både kan visa att hans idéer fortfarande är relevanta – Kjelléns verk skrevs vid 1900-tales början – och hur de kan användas för att analysera geo- och säkerhetspolitiska företeelser ur ett småstatsperspektiv.

Det bör i sammanhanget nämnas att Rudolf Kjellén är en kontroversiell person, som både under sin livstid och efter sin död fått utstå en hel del kritik. Den kritik som riktats mot honom har framför allt handlat om hans politiska gärning som konservativ, nationalistisk debattör och riksdagsman, verksam under en tid då liberala idéer blev allt mer populära och Sverige demokratiserades (Edström 2014, s. 18-19). Samtidigt har Kjellén tack vare sina geopolitiska verk fått ett stort erkännande internationellt, vilket har visat på ett alltjämt levande intresse för hans idéer (Edström 2014, s. 12-13). Antologin ”Rudolf Kjellén – Geopolitiken och konservatismen”, från 2014 (red: Edström, Björk, Lundén) utgör en av källorna i den här uppsatsen och visar hur Kjellén, vid sidan av sitt högerpolitiska engagemang, starkt bidrog till att utforma den geopolitiska teorin.

Utöver det används även källor som inte nödvändigtvis är skrivna utifrån ett geopolitiskt perspektiv, men som ändå fyller en viktig funktion för att få en definition av vad en småstat är för något och vad som skiljer den från en stormakt, liksom källor som behandlar svensk-finsk historia, material till uppsatsens bakgrund, metodavsnitt, m.m.

Det material som det geopolitiska analysverktyget ska behandla är två stycken statliga utredningar, den ena från det svenska Utrikesdepartementet: ”Ett försämrat säkerhetspolitiskt läge – konsekvenser för Sverige” och den andra från det finska Utrikesministeriet: ”Redogörelse om förändringar i den säkerhetspolitiska miljön.” Utredningarna är alltså två separata dokument från två olika länder, men som empiriskt material jämförbara av ett antal skäl: utredningarna ska förstås i samma kontext och de behandlar samma fråga – det försämrade säkerhetsläget till följd av kriget i Ukraina – de är ungefär lika långa, uppställda på ett likartat sätt, samt också, vilket kanske är det viktigaste, de gör likartade analyser och bedömer att ett

Natomedlemskap är *positivt* för de respektive ländernas säkerhet (Utrikesdepartementet 2022, s. 34; Utrikesministeriet 2022, s. 25). Utredningarna är också tydligt avgränsade till Sveriges respektive Finlands säkerhetssituation – vilket inkluderar närområdet – till följd av kriget i Ukraina (Utrikesdepartementet 2022; Utrikesministeriet 2022).

Det finns även andra empiriska underlag som hade kunnat vara tänkbara för den här uppsatsen, t.ex. riksdagsdebatter, debattartiklar, nyhetsrapporteringar, presskonferenser, m.m. relaterade till det försämrade säkerhetspolitiska läge som uppkommit i och med kriget i Ukraina. Risken med den typen av material är att det har förts fram i ett mer polemiskt syfte, alternativt filtrerats genom media. Med bakgrund av det bedöms de båda utredningarna hålla en högre trovärdighet.

Sverige, Finland och säkerhetspolitiken

Att två alliansfria länder på mycket kort tid omprövar sin säkerhetspolitik och samtidigt väljer att gå med i en försvarsallians – trots att det tidigare inte var aktuellt – kan vid första anblick tyckas märkligt, men har man samtidigt i åtanke att de båda länderna är Sverige och Finland, blir det kanske inte lika konstigt.

Sverige och Finland har en historia av tidvis samverkan i utrikes- och säkerhetspolitiska frågor. Om man bortser från den månghundraåriga tid då Finland var en del av Sverige – en epok som fick sitt avslut i och med kriget mot Ryssland 1808-1809 – bör man ta sin utgångspunkt i år 1917, då Finland bröt sig fria från Ryssland och därmed fick möjlighet att själva utforma såväl inrikes- som utrikespolitik (Westberg 2012a, s. 49; Westberg 2015, s. 59). Under mellankrigstiden stärktes de säkerhetspolitiska banden mellan länderna, huvudsakligen till följd av att de hade en gemensam fiende i form av Sovjetunionen. Några formella, bindande försvarsavtal upprättades emellertid aldrig och vid Sovjetunionens anfall 1939 stod Finland ensamma. Ett av skälen till frånvaron av försvarsallians var att det fanns en så kallad *geopolitisk asymmetri* mellan Sverige och Finland, vilket innebar att Finland hade ett mycket mer geografiskt utsatt läge gentemot Sovjetunionen, medan Sverige låg mer skyddat med Finland som en slags buffert mellan sig och den potentiella fienden. Den typen av säkerhetspolitisk obalans kan leda till att det geografiskt sett skyddade landet – det vill säga Sverige – får övertaget i utformandet av de gemensamma säkerhetsgarantierna och därmed också får en frihet i att bestämma förutsättningarna för det militära stödet, vilket kan skapa en känsla av förödmjukelse hos det mer utsatta landet och undergräva möjligheterna till djupare samarbete (Westberg 2012b, s. 95).

Senare, under Kalla kriget, intog både Sverige och Finland en neutral och alliansfri politik, där de tillsammans med ett antal andra europeiska stater arbetade för att främja nedrustning och avspänning mellan väst och öst. Den typen av aktivt utrikespolitiskt engagemang, där mindre och militärt sett svagare stater försöker uppnå säkerhet genom att försvara internationella lagar och konventioner, beskrivs av Jacob Westberg som *småstatsidealism* (Westberg 2016, s. 430). De senaste åren har det funnits en stark försvars- och säkerhetspolitisk samverkan mellan Sverige och Finland, även om de båda länderna rent formellt alltså varit alliansfria (Westberg 2015, s. 236). I en proposition från 2015, med rubriken ”Försvarspolitisk inriktning – Sveriges försvar 2016-2020”, slog den dåvarande regeringen fast att:

Vikten av ett fördjupat samarbete med Finland ska framhållas. Samarbetet med Finland omfattar även planering och förberedelser för hävdandet av respektive lands territoriella integritet och utövande av rätten till självförsvar enligt artikel 51 i FN-stadgan (Regeringen 2015, s. 8).

I en annan proposition, med rubriken ”Operativt militärt stöd mellan Sverige och Finland”, argumenterar den dåvarande regeringen genomgående för ett fördjupat militärt samarbete med Finland, där det bl.a. föreslås lagändringar för att underlätta Finlands möjlighet att ge militärt stöd till Sverige i händelse av krig eller krigsfara (Regeringen 2020, s. 5).

Argumenten för ett fördjupat försvars- och säkerhetspolitiskt samarbete mellan Sverige och Finland har inte bara kommit från politiskt håll, utan även framhållits av bl.a. Jacob Westberg i boken ”Svenska säkerhetsstrategier” som ett av flera säkerhetspolitiska alternativ och det *enda* realistiska alternativet vid valet av en så kallad småstatsallians – man bör här ha i åtanke att Norge och Danmark redan var och är medlemmar i Nato. En svensk-finsk försvarsallians hade, enligt Westberg, ytterligare underlättat och förstärkt det då redan existerande försvarssamarbetet och bidragit till att de båda ländernas ännu bättre kunnat komplettera varandra. Dessutom hade medborgarna i både Sverige och Finland fått en förståelse för att ett angrepp på det ena landet i praktiken blir ett angrepp på båda länderna (Westberg 2015, s. 232-236; Westberg 2016, s. 435-436). Charly Salenius-Pasternak, analytiker vid Finlands utrikespolitiska institut, har argumenterat för ett djupare militärt samarbete mellan Sverige och Finland, med bindande försvarsavtal. Detta försvarssamarbete skulle, enligt Salenius-Pasternak, vara oberoende av om antingen Sverige, Finland eller båda länderna anslöt sig till Nato och alltså vara av bilateral karaktär (Salenius-Pasternak 2014, s. 2-3).

Trots att både Sverige och Finland fram till helt nyligen valt att stå utanför Nato har Jakob Westberg även pekat på ett Natomedlemskap som ett tänkbart säkerhetspolitiskt alternativ för Sveriges – eller, mer realistiskt, både Sveriges och Finlands – del, så diskussionen är alltså inte ny (Westberg 2016, s. 437-439). I en statlig utredning från 2016, genomförd av Utrikesministeriet i Finland, var slutsatsen att en gemensam Natoansökan från Finland och Sverige visserligen riskerade att öka den säkerhetspolitiska spänningen mellan Nato och Ryssland, men att det scenariot trots allt var att föredra framför en ensam finsk Natoansökan, samtidigt som Sverige stod utanför. Det intressanta i sammanhanget – för att återknyta till den tidigare omnämna *geopolitiska asymmetrin* – är att de geografiska förhållandena var av betydelse när konsekvenserna av ett eventuellt Natomedlemskap behandlas. Om bara Finland gick med i Nato, samtidigt som Sverige stod utanför, skulle Finland bli en ensam och därmed mycket utsatt utpost för Nato, medan försvarsalliansen inte hade kunnat nyttja svenskt territorium för att undsätta Finland i händelse av krig. Det enda som i så fall rent geografiskt bundit ihop Finland med övriga Nato hade varit det avlägsna och svårframkomliga landområdet vid gränsen mot Norge (Utrikesministeriet 2016, s. 55-56). Även svenska Natoutredningar har tagit hänsyn till Finland, bl.a. i rapporten ”Säkerhet i en ny tid – Betänkande av utredning om Sveriges försvars- och säkerhetspolitiska samverkan”, från 2016. Enligt den utredningen så påverkas Finlands säkerhetspolitik av den svenska Natodebatten, där Finland sedan 2016 visserligen har en så kallad Natooption – d.v.s. en möjlighet att ansöka om medlemskap i Nato – men att det i praktiken inte är möjligt så länge Sverige motsätter sig ett medlemskap (SOU 2016, s. 149-150). Den geografiska aspekten av Natofrågan återfinns även i den svenska utredningen, där ett finskt Natomedlemskap faktiskt skulle förlänga Natos gräns mot Ryssland avsevärt (SOU 2016, s. 152).

Sverige och Finland har alltså en historia av säkerhetspolitisk samverkan, inte minst under de senaste åren, då det till och med höjts röster för en regelrätt försvarsallians med bindande avtal. De båda länderna har fram tills i våras valt att stå utanför Nato, samtidigt som såväl svenska som finländska utredningar behandlat Natofrågan med utgångspunkten att det bästa och mest troliga vid ett eventuellt medlemskap, vore att båda länderna anslöt sig. Man kan med fog hävda att Natoutredningarna i Sverige och Finland inte har förts isolerade, utan det har – som ovanstående exempel visar – funnits en hänsyn till det andra landet, dess säkerhet och tänkbara vägval. Inte minst har det funnits en förståelse för Finlands mer utsatta läge rent geografiskt, där landet de facto gränsar direkt mot Ryssland (SOU 2016, s. 149-152; Utrikesministeriet,

2016, s. 55-56). Det visar i sin tur på behovet av att ta hänsyn till geografiska förhållanden vid säkerhetspolitiska analyser.

För att knyta an till inledningen av det här kapitlet, kan man alltså tycka att de plötsliga svenska och finska ansökningarna om Natomedlemskap dels i sig är oväntade och dels att det är anmärkningsvärt att de sker samtidigt. Bortsett från att det säkerhetspolitiska läget snabbt förändrats och blivit avsevärt sämre till följd av kriget i Ukraina (Utrikesdepartementet 2022; Utrikesministeriet 2022), torde kapitlet ha visat de försvars- och säkerhetspolitiska band som redan fanns mellan Sverige och Finland och att de respektive ländernas utgångspunkt i Natofrågan i hög grad tog hänsyn till grannlandet och dess säkerhet. Natofrågan behandlades alltså inte bara som en nationell angelägenhet, utan var någonting som även angick grannen.

Kapitel III

Geopolitikens grunder

”Geopolitik är [...] ett studium av samspelet mellan ett geografiskt område och de rivaliserande maktintressen som är knutna till det”, är en av flera korta definitioner som finns av geopolitiken (Defay 2006, s. 7), men i syfte att ge läsaren en bättre förståelse för geopolitiken och dess grunder kan det vara på sin plats med en något mer utförlig historisk resumé (som på intet vis gör anspråk på att vara heltäckande). Till att börja med har det geopolitiska tankesättet äldre rötter än geopolitiken som begrepp eller akademisk disciplin – redan under antiken utgick dåtidens statsmän och militärer från de geografiska förutsättningarna när de byggde sina imperier. När så geopolitiken växte fram som humanistisk vetenskap under slutet av 1800-talet, var det till följd av en rad faktorer: en allmänt stark vetenskapsoptimism och tron på att naturlagarna kunde förklara nära nog allt i samhället, tillsammans med darwinismens ”naturliga urval” som utsträckte sig till att omfatta stater, kombinerat med en teknologisk utveckling som underlättade resor över stora geografiska ytor, utgjorde en god jordmån för geopolitikens etablering (Defay 2006, s. 13-15).

Det var framför allt i dåtidens stormakter Storbritannien, Tyskland och USA som de geopolitiska teorin slog rot och fick inflytande över den politiska debatten, även om idéerna spretade och tog sig olika uttryck i de olika länderna, ofta just p.g.a. deras skiftande geografiska förutsättningar. I Storbritannien var Halford Mackinder en viktig gestalt under det tidiga 1900-talet och hans idéer kretsade mycket kring så kallade *sjömakter* och *landmakter*, där

sjömakterna – främst Storbritannien – länge haft ett övertag p.g.a. sin förmåga till rörlighet över haven. I och med den tekniska utvecklingen fruktade han dock att länder som Tyskland och Ryssland skulle ta kontroll över stora landområden i Europa och Asien och därmed utmana det brittiska imperiet, vilket tvingade Storbritannien att söka nya allierade för att balansera upp den potentiella fienden på kontinenten (Defay 2006, s. 16-19). I Tyskland var, vid samma tid, geopolitiken starkt influerad av en organisk och biologisk syn på staten, där stat, folk och territorium var sammansvetsade i en slags enhet. Den tyska geopolitiken kom sedermera på skam till följd av dess påverkan på nationalsocialisternas utrikespolitiska idéer (Defay 2006, s. 21; Dodds 2019, s. 23-24).

Efter att ha fått utstå kritik efter Andra världskriget fick geopolitiken ett uppsving under 1900-talets andra hälft. Dels så präglades Kalla kriget av en slags geopolitisk uppdelning mellan två stormaktsblock (även om både väst och öst bitvis hade inbördes motsättningar), dels kom den geopolitiska teorin att genomgå en tydlig förändring, där idéerna blev mer konstruktivistiska och avsteg gjordes från den mer deterministiska synen på staters agerande. Den nyare typen av geopolitik – som här alltså beskrivs som konstruktivistisk – talar hellre om geografiska föreställningar, t.ex. uppfattningen att ett geografiskt område kan betraktas som ”vårt”, andra länder kategoriseras som ”fiender”, eller att säga *Östtyskland* istället för det officiella namnet Tyska demokratiska republiken. Det är alltså våra föreställningar som definierar geopolitiken och inte – som i fallet med den gamla geopolitiken – vetenskapliga lagar eller ett slags öde (Defay 2006, s. 35-36, 44-48). I artikeln ”Geopolitics and Deterrence”, av Colin S. Gray, görs just denna distinktion mellan determinism och konstruktivism inom geopolitiken. Gray argumenterar för att geografin visserligen är fysisk och oföränderlig, men att dess betydelse både kan påverka, och påverkas av, olika aktörer. T.ex. lyfter han fram Engelska kanalen, som under Andra världskriget först tjänade som en slags skyddande barriär mot tyskarna, men som några år senare gav de allierade en möjlighet att landstiga på den europeiska kontinenten. En och samma geografiska företeelse fick alltså en skiftande betydelse när krigslyckan vände, från ett skydd till en färdväg (Gray 2012, s. 299).

Med geopolitikens grunder i åtanke ser man – vilket även framgår i nästkommande kapitel, där det geopolitiska analysverktyget för småstater utformas utifrån Rudolf Kjelléns idéer – att delar av den geopolitiska teorin har tydliga beröringspunkter med den klassiska realismen. Hans J. Morgenthau är en central gestalt i den realistiska skolan inom internationell politik och i likhet med den geopolitiska teorin framhåller han staten som en viktig aktör. Morgenthau pekar även på maktkampen mellan stater, men istället för att härleda den till geografiska företeelser eller

föreställningar, utgår han från människans strävan efter makt, som alltså avspeglar sig i staternas agerande (Morgenthau 1946, s. 48). Här torde geopolitisk teori erbjuda ett annat perspektiv på staten, dess beteende och omgivning, som både tar hänsyn till den fysiska, objektiva realiteten så som statens storlek och läge, men även kompletterar det med en förståelse för hur staten och geografin samspelar med kultur, historia och identitet – något som Rudolf Kjellén har behandlat och visar hans relevans inom geopolitisk teori och förståelsen för småstaten i en geopolitisk värld.

Geopolitik som analysverktyg

Det har tidigare gjorts ansatser att bryta ned geopolitik i mindre beståndsdelar och därmed bättre kunna definiera och överblicka teorin, samt även använda geopolitik som ett slags analysverktyg för att förstå internationell politik och staters agerande.

Ett av de mer kända exemplen är Halford Mackinders teorier om *sjömakt*, *landmakt* och *hjärtland* (Heartland). Mackinder blev känd år 1904 med artikeln ”The Geographical Pivot of History” (Kaplan 2012, s. 62). Hans geopolitiska idéer har genomgående ett mer globalt perspektiv, där det råder en maktkamp mellan stater som kan sorteras under kategorin sjömakt eller landmakt, även om en och samma stat över tid kan gå från att vara en sjömakt till att bli en landmakt, eller tvärt om (Ashworth 2010, s. 284; Mackinder 1904; Mackinder 1919).

Mackinder utgår från begreppen sjö- och landmakt vid sin analys av bl.a. det romerska imperiet, som till en början växte fram i form av en befäst stad på en kulle, men kunde expandera rent militärt tack vare rörlighet på sjön och sedermera lägga under sig landområden runt Medelhavet. Romarriket utvecklades, enligt Mackinder, från en sjömakt i och runt Medelhavet, till en landbaserad stormakt som rent geografiskt sträckte sig över kontinenter och långt bortom Rom och dagens Italien. En förutsättning för det romerska imperiets initiala expansion var den kontroll över Medelhavet och dess kuster som romarna hade uppnått innan utbredningen på land tog fart. Senare, när romarna tog sig till det som idag är England, lyckades de även befästa kusterna runt engelska kanalen och därmed också hindra framväxten av en potentiellt konkurrerande sjömakt. Ytterligare en faktor som gynnade romarna var det vägnät de byggde på land, vilket möjliggjorde snabba truppförflyttningar (Mackinder 1904, s. 432, Mackinder 1919, s. 49-57). När så Romarriket tillslut föll var det efter angrepp både till sjöss och på land, där nordmännen i stor utsträckning nyttjade sjövägen och tog sig ända ned till Medelhavet,

medan andra folk trängde in i romarriket över imperiets stora landområden (Mackinder 1919, s. 58).

Ytterligare ett exempel Mackinder har behandlat är Storbritanniens roll som sjömakt. Den engelska kanalen, tillsammans med en stark flotta, har, enligt Mackinder, flera gånger skyddat Storbritannien från angrepp utifrån. Dessutom har närheten till havet gett britterna möjlighet att landsätta soldater och själva föra krig i andra länder, men också bedriva handel långt bortom det egna landet. Detta visar hur en stark flotta och möjligheten att kontrollera sjön både ger skydd och en möjlighet till handel och krigföring, samt hur ett relativt litet land har kunnat bygga ett stort imperium långt utanför de egna gränserna. Däremot såg Mackinder en risk att den växande landmakten Tyskland, med sin allt starkare industri och rörlighet genom järnvägar, skulle bli ett hot mot Storbritannien (Knutsen 2014, s. 841; Mackinder 1919, s. 71-74).

Som exempel på landmakter tar Mackinder upp Frankrike och Tyskland. I fallet med Frankrike lade Napoleons arméer under sig stora delar av Europa och expandera ända in i Ryssland, men lyckades inte besegra Storbritannien, vars kanal gav både skydd och en möjlighet till import av förnödenheter utifrån (Mackinder 1919, s. 155-158). Tyskland växte fram som europeisk landbaserad stormakt efter Frankrikes förlust i Napoleonkriget och tog under Bismarcks ledning kontroll över stora delar av Europa (Mackinder 1919, s. 158-160). När Tyskland tillslut besegrades under Första världskriget var det, enligt Mackinder, tack vare både en stark brittisk sjömakt och en kombination av brittisk och fransk militärmakt på land. Vid 1900-talets början var emellertid Tyskland också relativt starka till sjöss, så att bara kategorisera dem som en landmakt blir inte riktigt rättvisande (Ashworth 2010, s. 288; Mackinder 1919, s. 191). Även Ryssland faller under kategorin landmakt, en stormakt som visserligen saknat Västeuropas marina rörelseförmåga, men istället kunna breda ut sig över stora landytor i bl.a. Asien (Mackinder 1904, s. 432-433). Exempelen av Mackinder visar hur sjömakt och landmakt kan konkurrera med varandra, men också att en stormakt måste vara stark både till sjöss och på land för att kunna bevara in ställning.

Mackinders begrepp *hjärtland* (heartland) är centralt i hans beskrivning av landmakt. Hjärtlandet är en stor landyta, omfattandes Europa och angränsande delar av Asien. För Mackinder var det så kallade hjärtlandet ett område som det var svårt för en sjömakt att ta kontroll över och den landmakt som lyckas lägga under sig hjärtlandet hade möjlighet att styra över stora delar av världen (Mackinder 1919, s. 141, 194). Ett modernt exempel på hur teorin om hjärtland har använts är i Ryssland, där en del ryska politiker och politiska tänkare ser en

rysk kontroll över hjärtlandet – alltså stora delar av Europa och Asien – som en motvikt mot USA och Västeuropa (vilket knyter an till konkurrensen mellan landmakt och sjömakt). Rysslands president Vladimir Putin sade t.ex. 2005 att Sovjetunionens fall var en geopolitisk katastrof för Ryssland (Astrov & Morozova 2012, s. 192). Sovjetunionen tjänar här som exempel på ett starkt och geografiskt sett stort Ryssland, med satellitstater i Östeuropa och Asien, alltså en stormakt med kontroll över hjärtlandet (Knutsen 2014, s. 850).

Exemplen ovan gör på intet vis anspråk på att täcka in all den forskning som har försökt använda den geopolitiska teorin som ett analysverktyg, men de torde ändå ge en fingervisning om hur geopolitik mer konkret har använts och kan användas för att förstå internationell politik – både historiskt och mer sentida. Vad som bör understrykas är att exemplen med Mackinder handlar om geopolitik på ett mer generellt plan, där stormakter och stormaktspolitik är i fokus. Varför just stormakterna har en så pass central roll inom geopolitiken kan diskuteras, men ett rimligt antagande vore att den mer akademiska geopolitiken utformats delvis som ett maktmedel för stormakter och att flera av dess förgrundsgestalter – Mackinder, m.fl. – haft sin bakgrund i just stormakter och formats av den rådande politiken (Kaplan 2012, s. 62-64, 82-83). Som nämnts i Kapitel II visar detta på behovet av ett geopolitiskt analysverktyg anpassat för småstater (definition av småstaten i Kapitel IV).

Kapitel IV

Småstatens karaktärsdrag

Då arbetet tar sin utgångspunkt i ett geopolitiskt perspektiv på småstater, är det på sin plats att göra en distinktion mellan dem och stormakter, samt kortfattat beskriva deras specifika särdrag och vad som skiljer dem åt. Till att börja med kan såväl småstater som stormakter definieras i både objektiva och subjektiva eller relativa termer. En småstat, till exempel, kan klassificeras utifrån absoluta och mätbara kriterier så som ekonomiskt välstånd, folkmängd och militär kapacitet, eller helt enkelt för att den inte tillhör kategorin stormakter. En mer subjektiv definition är att småstaten *själv* betraktar sig som just en småstat, vilket medför en förståelse för den egna bristande militära förmågan och en vilja att istället förlita sig på internationella institutioner och allianser med andra stater, i syfte att uppnå säkerhet. En stormakt, däremot, har en förmåga att själv påverka hela det internationella systemet, medan småstaten snarare strävar efter stabilitet (Edström, Gyllensporre, Westberg 2019, s. 10-11; Kjellén 1914, s. 157; Rickli 2008, s. 309).

Ytterligare en definition, begränsad till termer av ren maktutövningen visavi andra stater, är att småstater dels saknar förmågan att i någon större utsträckning påverka andra staters beteende och dels har små möjligheter att förhindra andra från att utöva påverkan tillbaka. Det är en mer dynamisk syn på småstater, där maktutövning och inflytande inte bedöms utifrån den styrka som staten besitter, utan istället styrkan som staten faktiskt kan utöva gentemot andra. Dynamiken i denna definition tar sig uttryck i den bredd som finns inom begreppen makt och styrka, där den rent militära kapaciteten givetvis är central, men inte allenarådande – Schweiz är ett exempel på en småstat som kan utöva ett visst globalt inflytande tack vare en stark finanssektor (Rickli 2008, s. 309). Det är den sistnämnda, mer dynamiska definitionen, som ligger till grund för småstatsbegreppet i den här uppsatsen.

Den småstaten som vill uppnå säkerhet har i slutända två val: antingen neutralitet eller samarbete med andra stater. En eventuell allians kan i sin tur antingen bygga på att småstaten i fråga närmar sig och samverkar med eller mot det potentiella hotet (Rickli 2008, s. 309-310). Jacob Westberg har i sin artikel ”Säkerhet utan alliansfrihet” behandlat småstatens ställning på den internationella arenan och vilka säkerhetspolitiska vägval en småstat kan och bör göra avseende just allianssamarbeten. Småstater påverkas i högre utsträckning av situationen i det geografiska närområdet – vilket visar på geopolitikens relevans – och har därmed en tendens att söka sig till närliggande länder i valet av allierade, medan stormakter mer bygger allianssamarbeten utifrån ett globalt perspektiv. I valet av allierade kan småstater ingå i småstats- eller stormaktsallianser, där det förstnämnda alternativet rent historiskt har visat sig ha svårt att stå emot angrepp från stormakter. Ett bra exempel här är ”Lilla ententen”, en försvarsallians som bildades av Tjeckoslovakien, Jugoslavien och Rumänien under mellankrigstiden. När Tyskland tillslut anföll Tjeckoslovakien, som rent geografiskt låg i ett utsatt läge, hade inte småstatsalliansen militär kapacitet att stå emot angreppet (Westberg 2016, s. 422-423).

Ovanstående exempel visar att definitionerna av småstater skiljer sig något åt, men att det ändå finns en tydlig skillnad mellan småstater och stormakter avseende militär förmåga och allians- och säkerhetsstrategier. Det bör avslutningsvis understrykas att både Sverige och Finland faller under kategorin småstater (Sulg & Crandall 2020, s. 112; Rickli 2008, s. 320), samt att inget av de nordiska länderna entydigt kan räknas som sjö- eller landmakt – för att återkoppla till Halford Mackinders begrepp (Edström, Gyllensporre, Westberg 2019, s. 26).

Småstaten i en geopolitisk värld

Det torde vara svårt att ge en rättvisande bild av den geopolitiska idétraditionen utan att nämna svensken Rudolf Kjellén, som i sin uppsats ”Studier öfver Sveriges geografiska gränser” myntade begreppet geopolitik år 1899 (Dodds 2009, s. 17; Edström 2014, s. 27). Rudolf Kjellén, född 1864, var en mångsidig akademiker som bedrev studier i både Uppsala och Göteborg och sedermera erhöll en professur i statsvetenskap och statistik vid Göteborgs högskola (Edström 2014, s. 17). I den geopolitiska teori som Kjellén utarbetade så var *staten* av särskild betydelse, vars egenskaper och beskaffenhet han delvis beskrev utifrån mer eller mindre biologiska termer – precis som alla levande väsen kunde även staten slutligen dö och dödsorsaken berodde ofta på att staten visade sig vara allt för svag i den darwinistiska strid som präglade hela det internationella systemet. Samma slags process som får svaga stater att gå under, gör också de starkare staterna till stormakter, enligt Kjellén (Edström 2014, s. 28; Kjellén 1914, s. 12, 30-31).

I ett försök att definiera staten i ett geografiskt sammanhang talar Kjellén om *rum*, *gestalt* och *läge*. Det första begreppet, *rummet*, innebär det geografiska rum inom vilket staterna strävar efter inflytande och – i fallet med stormakter – expansion. En stats utrikespolitik avspeglas exempelvis i det geografiska rummet. *Gestalt* handlar om statens form och figur, där Kjellén framhåller mer koncentrerade länder med en tydlig medelpunkt som ett ideal, medan länder med en stor skillnad mellan längd och bredd kan få svårt att kontrollera hela sitt territorium och lättare faller offer för en angripare. Till exempel sätter han Frankrike i den första kategorin, medan Chile hör hemma i den senare gruppen. *Läge* innebär för Kjellén helt enkelt statens geografiska läge i förhållande till andra stater, där säkerheten för den egna staten starkt påverkas av eventuella närliggande stormakter (Kjellén 1916, s. 66-71; Thermaenius 1937, s. 237-238). Som ett exempel på hur läget kan påverka stater i allmänhet och småstater i synnerhet, tar Kjellén upp begreppet *buffertstater*. En buffertstat är oftast en mindre stat som geografiskt befinner sig bredvid en stormakt och ibland rent av mellan två eller fler stormakter, ett läge som för småstaten kan utgöra både en fara och en möjlighet till skydd (Kjellén 1916, s. 71-72). ”Buffertpolitiken innehåller en liffförsäkring för småstater i stormakternas tidevarf”, skriver Kjellén, som ett exempel på hur småstater kan åtnjuta stormakternas skydd (Kjellén 1916, s. 72). *Det geografiska närområdet* är det geopolitiska analysverktygets första del och visar, bl.a. genom idén om *buffertstater*, varför småstater i hög grad påverkas av sitt geografiska närområde.

Som framgår av exemplet med buffertstater blir det svårt att betrakta och studera småstater som isolerade på den internationella arenan, fristående från allt som händer i omvärlden. Det är framför allt stormakterna som är den internationella politikens aktörer, medan småstaterna mer ska betraktas som åskådare. Det ligger även i småstaternas intresse att upprätthålla internationell stabilitet och status quo vad det gäller gränser, med bibehållen territoriell integritet (Kjellén 1914, s. 38-39). För Kjellén var status quo ett ”småstatsideal”, som passade just småstaterna, då de saknade stormakternas möjlighet och styrka till expansion (Kjellén 1914, s. 157). Detta ”småstatsideal”, med oförändrade gränser, bör jämföras med stormakter som kan ha en mer offensiv strategi (Kjellén, 1914, s. 30; Rickli 2008, s. 310). Småstaternas *utsatthet* visavi stormakter – som jämte *det geografiska närområdet* berördes i föregående stycke och knyter an till buffertstaternas utsatta situation – och behovet av *status quo* får representera det geopolitiska analysverktygets andra och tredje del.

I syfte att uppnå denna stabilitet kan en småstat ansluta sig till en stormaktsallians och därigenom få skydd, men frågan om vilken stormakt som utgör det bästa skyddet är inte helt enkel. Kjellén menade här att en småstat vid valet av allierad först ska undersöka vilken stormakt som utgör det största hotet och sedan värdera vilken stormakt eller militärallians som själv skulle anse sig vara hotad om den potentiella fienden gick till angrepp – i det exempel som Kjellén själv gör är Ryssland fienden och Tyskland den naturliga bundsförvanten, eftersom ett ryskt angrepp mot Sverige även skulle kunna vara ett hot mot Tyskland. En stormakt som England, däremot, var så pass skyddad och geografiskt avskild från kontinenten att den troligtvis inte hade hjälpt Sverige (Kjellén 1906, s. 194-196). Kjellén såg inte bara Tyskland som ett tänkbart skydd för Sverige, utan föreställde sig ett slags europeiskt statsförbund, där Europas fria nationalstater – var och en för liten för att klara sig på egen hand – samverkade politiskt och ekonomiskt under ledning av en beskyddande stormakt. Det torde inte vara helt långsökt att dra paralleller till dagens EU eller Nato, även om den ledande stormakten i Kjelléns värld var Tyskland och inte, som i fallet med dagens Nato, USA. När Kjellén utformade sin idé om ett europeiskt statsförbund var det bl.a. med Napoleonkriget i åtanke, då den franska armén lade under sig en rad europeiska stater, vilket alltså kan jämföras med Natos tillblivelse, som en försvarsallians visavi hotet från Sovjetunionen (Tunander 2005, s. 549-551). Kjellén drar här en parallell till den gamla tidens feudalsystem, där dåtidens småfolk (småstater) sökte sig till riddarens borg (en stormaktsallians) i syfte att få skydd mot fiender. En allians kan absolut inskränka en småstats självbestämmanderätt avseende försvars- och utrikespolitik, men det är

enligt Kjellén ett billigt pris om alternativet är att gå under (Kjellén 1906, s. 187-188). *Allianssamarbete* är den geopolitiska modellens fjärde del.

Som beskrivits ovan kan geopolitiken uppfattas som en hård och i det närmaste darwinistisk teori, där småstaterna har begränsade möjligheter att freda sig från stormakternas kamp på den internationella arenan. Fullt så enkelt är det emellertid inte och Kjellén, vars geopolitiska idéer vid första anblick påminner om den klassiska realismen i Hans J. Morgenthau's anda (Morgenthau 1946), såg att det trots allt fanns en slags frihet för småstaterna. En småstat, likt Sverige, kan genom sin utrikespolitik kompensera för de rent militära bristerna och i viss mån påverka situationen i det geopolitiska läget. Kulturella band till närliggande länder och handel med såväl vänner som potentiella fiender kunde, enligt Kjellén, minska risken för konflikt och bidra till större säkerhet för småstaterna (Marklund 2014, s. 195-202). Det finns rent av en slags konstruktivism i Kjelléns geopolitiska tradition, ett försvar för den "mjuka makten" och en förståelse för relationen mellan hård, traditionell geopolitik och mjukare, kulturella värden (Marklund 2015, s. 250). Både den svenska stormaktstiden under 1600-talet och den fredliga väg Sverige tog efter 1814, var en följd av både ett skickligt nyttjande av militär styrka och eftertänksamma politiska beslut, alltså en utveckling som inte bara kunde beskrivas i rent deterministiska termer (Marklund 2015, s. 253-255). Som nämnts ovan är rum, gestalt och läge viktiga begrepp för en geopolitisk förståelse av staten. En faktor som t.ex. statens gestalt kan vara svår att påverka, en småstat får trots allt finna sig i de gränser den har, men däremot kan även geografiskt mindre stater bevara sin frihet genom rätt inrikes- och utrikespolitiska beslut. Kjellén pekar här på industrialisering, ekonomisk tillväxt, utbildning, vetenskap, nyttjande av naturresurser, handel och kulturellt utbyte med omvärlden, som exempel på viktiga byggstenar för så kallad mjuk makt inom geopolitiken. Här lyfter han fram Japan som ett föredöme, ett land med en relativt liten geografisk yta, men likväl en betydelsefull aktör på den internationella arenan – man bör ha i åtanke att Japan gått segrande ur ett krig mot Ryssland 1905, vid tiden för Kjelléns författarskap (Marklund 2015, s. 257-259). Kjellén såg även hur en stats utrikespolitik avspeglar inrikespolitiska förhållanden, där statens agerande formas efter politiska beslut och en god inrikespolitik ger en fredlig, samarbetsorienterad utrikespolitik – mer specifikt föreställde han sig ett europeiskt statsförbund (Kjellén 1916, s. 28, 38). Det finns alltså här en frihet i utformandet av statens inrikes- och utrikespolitik. Idén om en mer identitetsbaserad geopolitik återfinns även i Ola Tunanders artikel "Geopolitics of the North: Geopolitik of the Weak", där han – med utgångspunkt i Rudolf Kjelléns texter – pekar på betydelse av identitet och kultur för småstater. Efter Kalla krigets slut har Europas småstater

fått en relativt hög grad av politisk och diplomatisk frihet, där bl.a. de nordiska och baltiska länderna har valt att ansluta sig till EU och/eller Nato, vilket i stort sett är i enlighet med Kjelléns statsförbund (Tunander 2008, s. 172-173). Det är en typ av geopolitik som snarare ser staters möjligheter, istället för den mer deterministiska tron på att stater följer en slags naturbunden lag (Tunander 2008, s. 164-165). Dessa vägval bygger inte bara på rent geografiska realiteter – t.ex. Nordens närhet till Baltikum – utan också på föreställningar om kulturella eller historiska band mellan länderna. Den medeltida Hansan har rent av tjänat som referens för ett starkare samarbete östersjöländerna emellan (Tunander 2008, s. 169). Den femte delen av den geopolitiska modellen kommer benämnas *Mjuk makt*. Begreppet *Mjuk makt* representerar här en mer konstruktivistisk aspekt av geopolitisk teori och handlar alltså om att hur det geografiska rummet ges och tillskrivs betydelse, utifrån faktorer så som diplomati, handel, kultur och identitet. Den mjuka makten kan ge en småstat möjlighet att kompensera för bristande militär förmåga och knyter an till den dynamiska synen på styrka och makt som omnämndes tidigare i det här kapitlet (Rickli 2008, s. 308).

Kapitel V

Utifrån teorin i föregående kapitel har fem geopolitiska delar tagits fram, som tillsammans skapar ett geopolitiskt analysverktyg för småstater. De fem delarna fungerar både som en grundläggande operationalisering av den utarbetade geopolitiska teorin för småstater, men också som ett analysverktyg för ett specifikt empiriskt material – i det här fallet de två säkerhetspolitiska utredningarna. Genom att bryta ned den geopolitiska teorin för småstater i fem delar och tydligt definiera dem, ökar möjligheten att urskilja eventuella indikationer på geopolitiska analyser och bevekelsegrunder i de båda säkerhetspolitiska utredningarna och därtill kategorisera dem inom ramarna för de olika delarna som listas nedan.

Värt att understryka är att de geopolitiska delarna inte ska betraktas som helt avskilda från varandra, där ett geopolitiskt resonemang med självklarhet kan placeras under t.ex. *utsatthet* och därmed stå utanför de övriga. Som definitionerna i högerspalten visar så kan delarna glida in i varandra, vilket emellertid inte är konstigt med tanke på att de tillsammans bildar en teori kring småstaters geopolitiska agerande. Förhoppningen är ändå att uppdelningen i fem olika delar ska underlätta analyser av empiriskt material.

De geopolitiska perspektiven på småstater – alltså analysverktyget – är konstruerade i en tabell, med perspektiven till vänster och en kortfattad definition till höger:

Det geografiska närområdet	Den säkerhetspolitiska situationen i det geografiska närområdet är av stor betydelse för småstater.
Utsatthet	Småstaterna har, jämfört med stormakter, en mer utsatt situation internationellt.
Status quo	Småstater strävar efter status quo, d.v.s. stabilitet avseende gränser, vilket kan uppnås t.ex. genom internationella regler och konventioner. Ska ses i ljuset av att stormakter kan vara mer expansiva.
Allianssamarbete	Det är svårt för småstater att uppnå säkerhet på egen hand och därför är allianssamarbete viktigt, med framför allt närliggande stater.
Mjuk makt	Småstater kan använda mjuk makt, t.ex. diplomati och kultur, för att balansera upp bristen på militär förmåga.

Nedan presenteras resultatet av undersökningen, där de båda utredningarna ”Ett försämrat säkerhetspolitiskt läge – konsekvenser för Sverige” och ”Redogörelse om förändringar i den säkerhetspolitiska miljön” behandlas och den geopolitiska modellen appliceras på materialet. De båda utredningarna kommer för enkelhets skull omnämnas som ”Den svenska utredningen” respektive ”Den finska utredningen” i den löpande texten.

Det geografiska närområdet

De båda utredningarna tar stor hänsyn till det geografiska närområdet i sina respektive säkerhetspolitiska analyser. Den svenska utredningen skriver bland annat uttryckligen:

För svenskt säkerhetspolitiska vidkommande är Rysslands roll och agerande i Sveriges närområde av särskild vikt [...] Den strategiska utsattheten för Gotland har också ökat. (Utrikesdepartementet 2022, s. 12).

Vidare slår utredningen fast att även Arktis är av säkerhetspolitisk betydelse, då Ryssland stegvis har ökat sin militära kapacitet i området (Utrikesdepartementet 2022, s. 12). Utredningen pekar på det försämrade säkerhetspolitiska läget i Europa och fäster där särskild vikt vid Finland, vars nyligen genomförda säkerhetspolitiska utredning – som dessutom används i den här uppsatsen jämte den svenska utredningen – lyfter fram ett Natomedlemskap som det bästa sättet att uppnå säkerhet (Utrikesdepartementet 2022, s. 16). Det är även säkerheten för Sverige och det svenska närområdet som är det viktigaste vid ett eventuellt Natomedlemskap, även om det kollektiva skyddet genom artikel 5 omfattar hela försvarsalliansen (Utrikesdepartementet 2022, s. 33).

När man talar om Sveriges och Finlands geografiska närområde – inte minst i säkerhetspolitiska sammanhang – torde Östersjön vara av central betydelse. I den svenska utredningen anses Sverige, tillsammans med andra närliggande länder, ha ett ansvar för säkerheten i Östersjöområdet och att det är ett arbete som kan utvecklas inom ramen för ett svenskt Natomedlemskap (Utrikesdepartementet 2022, s. 37). Även den finska utredningen behandlar Östersjöområdet och knyter dess säkerhet till ett tilltänkt Natomedlemskap:

Finlands och Sveriges eventuella Natomedlemskap höjer tröskeln för användning av militära maktmedel i Östersjöområdet, vilket ökar stabiliteten i området på längre sikt. (Utrikesministeriet 2022, s. 25).

Sett till Östersjön behandlar utredningen specifikt Åland – alltså en del av det finska närområdet – och skriver att Finland har en skyldighet att skydda ön och dess neutralitet (Utrikesministeriet 2022, s. 17).

Både den svenska och den finska utredningen pekar även på övriga Norden och Baltikum som en del av det geografiska närområdet. I den svenska utredningen lyfts de nordiska och baltiska länderna fram som försvars- och säkerhetspolitiska allierade, avseende militära övningar, underrättelse, m.m. Det nordiska Nordefco omnämns specifikt. Även den finska utredningen pekar på behoven av ett utvecklat samarbete med de baltiska länderna och inom ramarna för Nordefco (Utrikesdepartementet 2022, s. 24; Utrikesministeriet 2022, s. 20).

Utsatthet

En geo- och säkerhetspolitisk utsatthet är ett centralt perspektiv i det här sammanhanget. Den svenska utredningen skriver bl.a. om Gotland och att ön, genom sin geografiska position i

Östersjön, har ett utsatt läge. Även Sverige som stat är, ur rysk synvinkel, en del av västs säkerhetspolitiska sfär (Utrikesdepartementet 2022, s. 12). Den svenska utsattheten beror inte bara generellt på det rådande säkerhetspolitiska läget, utan kan även temporärt förvärras vid en anslutningsprocess till Nato (även om utredningen, som nämnts tidigare, inte avråder från ett Natomedlemskap utan snarare har en positiv syn på Nato). Utredningen skriver att en anslutningsprocess till Nato skulle leda till negativa reaktioner från Ryssland, då Ryssland har geopolitiska intressen i Natos gräns inte flyttas österut. Det ryska gensvaret under en svensk anslutningsprocess skulle kunna ta sig uttryck genom cyberattacker och desinformationskampanjer mot såväl staten Sverige som enskilda svenskar, samt rent militära provokationer och kränkningar av svenskt luftrum. Med anledning av den hotbilden är det, enligt utredningen, önskvärt med säkerhetsgarantier från ett antal andra stater under anslutningsprocessen till Nato (Utrikesdepartementet 2022, s. 37-38).

Den finska utredningen delar den svenska problembilden avseende utsatthet. Det geografiska perspektivet återfinns även här och utredningen varnar för Finlands utsatta läge om det pågående kriget skulle nå Östersjöområdet (Utrikesministeriet 2022, s. 10). Finlands geografiska utsatthet bör, enligt utredningen, hanteras genom djupare samarbete med andra stater, både enskilda – t.ex. Sverige och Storbritannien – och Nato (Utrikesministeriet 2022, s. 22-23, 25). Precis som i fallet med Sverige ser den finska utredningen inte bara ett rent militärt hot från Ryssland, utan även risken för desinformation, cyberattacker, m.m. Den typen av påverkanskampanjer kräver, enligt utredningen, ett brett arbete som involverar bl.a. tydlig kommunikation från myndigheter och satsning på cybersäkerhet (Utrikesministeriet 2022, s. 30-32). Just frågan om cybersäkerhet och cyberförsvar ges en hel del utrymme i den finska utredningen, där frågan knyts till såväl Rysslands maktambition som Finlands utsatthet avseende säkerhet i bred mening, med allt från digital infrastruktur till energi och informationsutbyte (Utrikesministeriet 2022, s. 30-34). Även de flyktings- och migrationsströmmar som blivit en konsekvens av kriget behandlas, då flyktingarna kan falla offer för människohandel och organiserad brottslighet, vilket ökar behovet av gränsskydd. Frågan blir särskilt viktig ur säkerhetssynpunkt då Finland har en lång gräns mot Ryssland (Utrikesministeriet 2022, s. 35-36). Finlands säkerhets- och geopolitiska utsatthet beror alltså inte bara på ett rent militärt hot i traditionell mening, utan rör även fenomen som desinformation, cyberattacker och migration.

Status quo

Status quo handlar om säkerhetspolitisk stabilitet avseende gränser och territoriell integritet. Den svenska utredningen slår fast i inledningen att: ”Sveriges säkerhetspolitik syftar till att garantera landets oberoende och självständighet, värna vår suveränitet, Sveriges intressen [...]” (Utrikesdepartementet 2022, s. 7). Utredningen fördömer även i hårda ordalag Rysslands angrepp på Ukraina, som anses bryta mot folkrätten och hota den europeiska säkerhetsordningen och rätten till territoriell integritet (Utrikesdepartementet 2022, s. 9-10). Avseende status quo och behovet av stabilitet och respekt för staters territoriella integritet, argumenterar utredningen främst att Ryssland mer generellt hotar andra stater, snarare än specifikt Sverige, även om utsattheten för vårt geografiska närområde – som omnämns ovan – diskuteras (Utrikesdepartementet 2022, s. 12). Som exempel på Rysslands expansiva utrikespolitik anges inte bara det pågående kriget i Ukraina, utan även angreppet på Georgien 2008 och det tidigare kriget mot Ukraina, som då handlade om annekteringen av Krim 2014 (Utrikesdepartementet 2022, s. 9-10).

Även den finska utredningen skriver om behovet av säkerhet och stabilitet, d.v.s. status quo. Precis som i den svenska utredningen talas här om hur Ryssland hotar freden i Europa, bl.a. genom att motsätta sig andra staters anslutning till Nato, vilket nu har kulminerat i angreppet på Ukraina. Vidare slår utredningen fast att Rysslands agerande bryter mot FN:s förbud om våld som ett medel i internationella relationer (Utrikesministeriet 2022, s. 8-9).

Sett till den finska säkerheten avseende stabilitet och territoriell integritet skriver utredningen att Finland behöver ett starkt nationellt försvar. Den finska Försvarsmakten behöver, för att uppnå målet om statens suveränitet, rusta upp i flera steg, vilket innefattar såväl mer krigsmateriel som fler inkallade soldater, reservister och frivilliga. Även diplomati anges som ett medel för att uppnå säkerhet (Utrikesministeriet 2022, s. 14-15). Ett eventuellt Natomedlemskap kopplas också till behovet av stabilitet, där utredningen genomgående menar att Nato kommer bidra till Finlands territoriella integritet. Syftet med ett medlemskap ska vara att stärka *försvaret* av Finland (Utrikesministeriet 2022, s. 25-28).

Allianssamarbete

I synen på allianstillhörighet och djupare säkerhetspolitiska samarbeten, är Natofrågan helt central, sett till såväl de respektive utredningarna som till den här uppsatsens syfte. De båda

utredningarna är överens om att ett Natomedlemskap är positivt för Sveriges och Finlands säkerhet:

Ett svenskt Natomedlemskap skulle höja tröskeln för militära konflikter och därmed ge en konfliktavhållande effekt i norra Europa. (Utrikesdepartementet 2022, s. 34).

Den mest betydande konsekvensen för Finland av ett eventuellt Natomedlemskap är att Finland blir en del av Natos kollektiva försvar och omfattas av säkerhetsgarantier enligt artikel 5. Det finska försvarets avskräckande effekt kommer vara betydligt större än för närvarande, eftersom den backas upp av alliansens samlade kapaciteter. (Utrikesministeriet 2022, s. 25).

Precis som i tidigare Natoutredningar, vilket har behandlats i Kapitel II, tar både den svenska och den finska utredningen hänsyn till grannlandet i resonemangen kring de säkerhetspolitiska konsekvenserna av ett eventuellt Natomedlemskap. Den svenska utredningen ser en säkerhetsmässig fördel med att både Sverige och Finland blir medlemmar i Nato, eftersom att hela Norden då skulle omfattas av Natos kollektiva försvarsgaranti och även bidra till säkerhet i närområdet. Ett Natomedlemskap för både Sverige och Finland vore även positivt för de båda ländernas bilaterala samarbete, då det skulle kunna fortsätta och utvecklas inom ramarna för Natos försvarssamarbete. Även det nordiska och det nordisk-baltiska försvarssamarbetet skulle förstärkas om Sverige och Finland blev medlemmar i Nato, vilket visar att Natomedlemskap inte bara är positivt för specifikt Sverige eller Finland, utan att det ses som viktigt även för andra länders säkerhet. Om däremot bara Finland anslöt sig till Nato, medan Sverige stod utanför, skulle Sverige som enda land i Norden sakna det skydd som ett Natomedlemskap ger (Utrikesdepartementet 2022, s. 34-36).

Den finska utredningen har liknande utgångspunkter. De skriver att Sverige är Finlands närmaste partner avseende säkerhetspolitiskt samarbete och de båda länderna stegvis har närmat sig Nato i samma takt. Givet det säkerhetspolitiska läget önskar utredningen se ett ännu djupare samarbete mellan de båda länderna, vilket vore gynnsamt inte bara för Sverige och Finland, utan även hela Östersjöområdet. Samtidigt slår utredningen fast att ett fördjupat svenskt-finsk samarbete inte står i konflikt med ett eventuellt Natomedlemskap och att samarbetet dessutom är viktigt under de respektive ländernas eventuella anslutningsprocesser till Nato (Utrikesministeriet 2022, s. 19-20, 27).

Trots relationen till Sverige och viljan att ha ett fortsatt säkerhetspolitiskt samarbete, är det Finlands säkerhet som trots allt är utgångspunkten i den finska utredningen. Det är Finland territoriella integritet som i slutändan är det viktigaste och det understryks även att Finland inte kommer vara tvingade att ha kärnvapen eller permanenta Natobaser på finsk mark vid ett eventuellt Natomedlemskap. Just behovet av att hävda en slags nationell frihet och självbestämmanderätt inom ramarna är Nato är centralt i den finska utredningen, samt att betona att den juridiska processen vid en Natoanslutning måste ha sin gång (Utrikesministeriet 2022, s. 26-27). Rätten att avstå från kärnvapen på det egna territoriet lyfts även fram i den svenska utredningen (Utrikesdepartementet 2022, s. 34-35).

Utöver Nato lyfter både den svenska och den finska utredningen fram behovet av samarbete med andra stater och övriga aktörer för att uppnå säkerhet, bl.a. så har de båda utredningarna en positiv inställning till EU (Utrikesdepartementet 2022, s. 15; Utrikesministeriet 2022, s. 17).

Mjuk makt

Mjuk makt är den geopolitiska modellens femte och sista del. Både den svenska och den finska utredningen ser behovet av diplomati, förhandlingar och hävdandet av internationella konventioner, som ett sätt bemöta Ryssland. Den svenska utredningen pekar bl.a. på EU och FN som viktiga institutioner när det kommer till att främja internationell säkerhet och fördöma Rysslands agerande (Utrikesdepartementet 2022, s. 15-16). Sett mer specifikt till Nato och ett eventuellt svenskt medlemskap, anförs det att en anslutning till försvarsalliansen inte står i strid med de värden som är och har varit vägledande inom svensk säkerhets- och utrikespolitik. Frågor som demokrati, kvinnors rättigheter, klimatarbetet, m.m. går, enligt utredningen, att driva även inom Nato och ett medlemskap skulle inte heller gå ut över det svenska engagemanget i EU och FN (Utrikesdepartementet 2022, s. 39). Meningen "Diplomatiska medel är en viktig del av Sveriges sammantagna krigsavhållande förmåga" (Utrikesdepartementet 2022, s. 39), summerar väl synen på mjuk makt i den svenska utredningen.

Den finska utredningen resonerar på ett liknande sätt. Internationella organ som EU, FN och OSSE har en roll i att på olika sätt fördöma Rysslands agerande. Diplomatin är också viktig, både sett till säkerheten i Finland och dess närområde, samt till möjligheten att främja fredsförhandlingar mellan Ryssland och Ukraina (Utrikesministeriet 2022, s. 12-14). Synen på diplomatins roll illustreras på ett bra och kortfattat sätt: "Finland måste förbereda sig på och

reagera på utrikes- och säkerhetspolitiska förändringar med proaktiv diplomati [...]” (Utrikesministeriet 2022, s. 14). Utifrån de citerade raderna från de båda utredningarna kan man skönja en syn på diplomati som knyter an till den dynamiska synen på en småstats möjlighet till maktutövning, där mjuk makt kan kompensera för en svagare militär förmåga (Rickli 2008, s. 309).

Kapitel VI

Reflektioner och diskussion

Som Kapitel V har visat var det geopolitiska analysverktyget användbart för att behandla de båda utredningarna. Samtliga av de fem delarna återfanns i både den svenska och den finska utredningen, där resonemangen dessutom var påfallande likartade sett till flera av delarna. T.ex. så framhöll de båda utredningarna det geografiska närområdet som geo- och säkerhetspolitiskt viktigt och de förespråkade, inom ramarna för allianssamarbete, ett Natomedlemskap.

Likheterna var tydliga mellan den svenska och den finska utredningen, även om de inte alltid lade samma fokus vid de olika aspekterna av analysverktygets fem delar – ett geografiska närområde är, för att ta ett exempel, trots allt stort och kan inrymma såväl länder som öar. Båda utredningarna lade också, föga förvånande, stor vikt vid Ryssland och det hot landet ansågs utgöra, samt så förespråkade de också Natomedlemskap. Sett till det geografiska närområdet var Östersjön av stor betydelse, vilket inkluderade öarna Gotland och Åland (Utrikesdepartementet 2022, s. 12, 37; Utrikesministeriet 2022, s. 27, 25). Båda utredningarna omnämnde dessutom specifikt Arktis, vilket knyter an till uppsatsens inledning och Arktis geopolitiska roll (Försvarmakten 2022c; Utrikesdepartementet, 2022, s. 12; Utrikesministeriet 2022, s. 21).

Kapitel V visade alltså, som nämnts ovan, att analysverktygets olika delar absolut gick att applicera på de båda utredningarna och att de fångade upp flera geopolitiska resonemang. Däremot, vilket bör understrykas, går det inte att betrakta de fem delarna i analysverktyget som helst åtskilda från varandra. Tvärtom, vilket rent av visar på geopolitikens bredd, så flyter resonemangen i utredningarna ihop och argument som ryms inom en del kan återfinnas i ett annat. Ett tydligt exempel här är hur den första delen – det geografiska närområdet – blir en ”arena” för mycket av det som ryms inom de andra delarna. Den svenska och finska *utsattheten*, som båda utredningarna lyfter fram (Utrikesdepartementet 2022, s. 12, 37-38;

Utrikesministeriet 2022, s. 10, 22-23, 25, 30-32, 34-36), är kopplad till risken för en väpnad konflikt i det *geografiska närområdet*. Det blir också ett tilltänkt Natomedlemskap – allianssamarbete – som kan erbjuda säkerhet för Sverige, Finland och det *geografiska närområdet* där de båda länderna ligger. Nato kan också vara en garant för stabilitet och territoriell integritet – i det här arbetet kallat *status quo* – vilket det argumenteras för i båda utredningarna (Utrikesdepartementet 2022, s. 35; Utrikesministeriet 2022, s. 25-28).

En aspekt av Natofrågan som berördes i föregående kapitel, men som kräver en lite djupare diskussion, är hur Sverige och Finland behandlar Natofrågan. De båda utredningarna resonerar kring Natofrågan med hänsyn till grannlandet och ser säkerhetspolitiska fördelar med att både Sverige och Finland blir medlemmar. Omvänt vore det negativt om bara det ena landet anslöt sig till försvarsalliansen, eftersom att det andra landet därmed skulle hamna utanför och få ett mer utsatt läge (Utrikesdepartementet 2022, s. 35; Utrikesministeriet 2022, s. 27). Synen på den eventuella Natoanslutningen som ett slags gemensamt svensk-finskt projekt, där båda länderna i så fall förväntas bli medlemmar, alternativt att båda två står utanför, är inte någonting nytt för de båda utredningarna och den säkerhetspolitiska situation som har uppkommit i och med kriget i Ukraina. Går man tillbaka till de dokument som omnämns i Kapitel III ser man att Sverige och Finland har en lång historia av säkerhetspolitisk samverkan, men också att de båda länderna har behandlat Natofrågan på ett sätt som liknar resonemanget i de båda utredningarna från 2022. Det finska Utrikesministeriet skrev 2016 att Finland skulle bli säkerhetspolitiskt utsatta om de anslöt sig till Nato, medan Sverige stod utanför (Utrikesministeriet 2016, s. 55-56). I en svensk SOU anfördes samma år att det i praktiken var omöjligt med ett finskt Natomedlemskap – trots den finska Natooptionen – så länge Sverige valde att stå utanför försvarsalliansen (SOU 2016, s. 149-152).

Det har i materialet till uppsatsen inte framkommit någon allennarådande förklaring till att de svenska respektive finska utredningarna – både de från 2022 och de som är några år äldre – lägger en sådan vikt vid grannlandets vägval avseende Nato. Däremot, om man ska försöka peka på en viktig faktor, så torde den så kallade geopolitiska asymmetrin ha spelat en stor roll. Den geopolitiska asymmetrin mellan Sverige och Finland omnämndes kort i Kapitel II och innebär att Finland, genom sin långa gräns mot Ryssland, har ett mer utsatt läge rent geografiskt (Westberg 2012b, s. 95). Med den geopolitiska asymmetrin i åtanke blir det finska Utrikesministeriets utredning från 2016 mer förståelig, där Finland ansågs få ett mer utsatt läge om de blev medlemmar i Nato, samtidigt som Sverige valde att stå utanför (Utrikesministeriet 2016, s. 55-56). Det var även den svenska analysen av läget (SOU 2016, s. 149-152). Det

ojämbördiga förhållandet mellan Sverige och Finland avseende möjligheten att ansluta sig till Nato, som här går att relatera till den så kallade geopolitiska asymmetrin, visar på geopolitikens relevans för att förstå Sveriges och Finlands säkerhetspolitiska vägval och de problem som finns relaterade till eventuella Natomedlemskap.

Ett par påtagliga skillnader mellan de båda utredningarna rörde Nato och utsatthet. Även om de båda ländernas utredningar ställde sig positiva till ett Natomedlemskap och såg de geo-, försvars- och säkerhetspolitiska fördelarna, så lyfte den svenska utredningen även fram Nato som en arena för mjuk makt och en möjlighet att främja mänskliga rättigheter, medan den finska utredningen på ett mer entydigt sätt betonade försvaret av Finland (Utrikesdepartementet 2022, s. 39; Utrikesministeriet 2022, s. 26). Ser man till argumentationen rörande staternas utsatthet, så lyfter den finska utredningen – till skillnad från en svenska – fram flykting- och migrationsströmmar som ett potentiellt säkerhetspolitiskt problem. Den aspekten av Finlands utsatthet knyts tydligt till landets geografiska läge, med en lång gräns mot Ryssland (Utrikesministeriet 2022, s. 35-36).

Sett specifikt till Nato visar de båda utredningarna att ett eventuella Natomedlemskap inte är någon isolerad fråga, utan måste förstås i en större, geopolitisk kontext, som väver in det geografiska närområdet, den så kallade geopolitiska asymmetrin, staternas utsatthet, strävan efter territoriell integritet och även – främst för Sveriges del – en vilja att främja mänskliga rättigheter.

Behovet av nya geopolitiska perspektiv

Två stycken hot som båda utredningarna pekade på, men som inte på ett självklart sätt passar in i det geopolitiska analysverktyg för småstater som det här arbetet utgår ifrån, är *påverkansoperationer* och *cyberoperationer* – andra ord som också används är cyberangrepp, cyberattacker, informationspåverkan, m.m. (Utrikesdepartementet 2022, s. 37-38; Utrikesministeriet 2022, s.30-34). Hoten – som båda två kan anses IT-relaterade eller ske via internet – har i uppsatsen (Kapitel V) placerats under delen utsatthet, eftersom det delvis handlar om staters utsatthet gentemot en närliggande stormakt. Däremot behöver inte hoten vara rent fysiska, utan kan handla om att påverka människors åsikter och sätt att tänka, genom att t.ex. undergräva tilltron till stat och myndigheter (Försvarsmakten 2022a, s. 30-31). Både påverkansoperationer och cyberoperationer faller inom det som kallas hybridkrig eller hybridhot (Försvarsmakten 2022a, s. 30). I Försvarsmaktens publikation ”Militärstrategisk

doktrin – MSD 22” från 2022, står det, under rubriken ”Hybridkrigföring och samordnad påverkan:”

Säkerhetspolitiska hot idag är varken entydiga eller enbart territoriellt fokuserade, varför en mer komplex bild måste ligga till grund för utformandet av det militära försvaret. (Försvarsmakten 2022a, s. 30).

Syftet med påverkan genom hybridkrig handlar bl.a. om att skapa misstro och osäkerhet mellan människor, samt undergräva tilltro till stat, myndigheter och medier (Försvarsmakten 2022a, s. 30-31). Sveriges närmande till Nato har gjort frågan om påverkans- och cyberoperationer aktuell, där Ryssland både kan försöka få tillgång till hemliga uppgifter rörande svensk säkerhetspolitik, men också påverka den allmänna opinionen i Sverige, t.ex. genom hot om att en svensk Natoanslutning kan få negativa konsekvenser (Sveriges Radio 2022). En arena för påverkanskampanjer är sociala medier, där det som skrivs på Twitter många gånger utgör primärkällan för journalister i deras nyhetsrapportering, vilket gör att risken för spridning av falsk information ökar avsevärt. Vem som är avsändaren och vilka motiv vederbörande har är många gånger svårt att veta, med tanke på möjligheten att vara anonym (Albinsson et al. 2015, s. 13). Cyberoperationer är, likt rent väpnade angrepp, ett militärt hot och kan åsamka stor skada på både militär och civil digital infrastruktur (Försvarsmakten 2022a, s. 40, 55). Det cyberrelaterade hotet ska ses i ljuset av den utbredda digitaliseringen, där viktiga samhällsfunktioner så som sjukvård, vattenförsörjning, energisystem m.m. är beroende av fungerande IT-system (Försvarsmakten 2022a, s. 32).

Men hänger då påverkansoperationer och cyberoperationer verkligen ihop med geopolitik och i så fall på vilket sätt?

Påverkansoperationer

Som tidigare har nämnts i uppsatsen (bl.a. Kapitel III) så är geopolitik en bred idébildning, där man något förenklat kan dra en distinktion mellan *determinism* och *konstruktivism*. Det som här beskrivs som konstruktivism handlar om de egenskaper eller uppfattningar vi tillskriver geografiska företeelser, snarare än den fysiska geografin i sig. Att tala om ”mitt land” eller ”Moder Ryssland” är exempel på hur geografin ges ett värde och vissa egenskaper (Gray 2012, s. 299-301). Ser man till påverkansoperationer och dess relevans för geopolitik, så är det den typen av mer konstruktivistiskt geopolitiskt tänkande man ofta finner. Inom den ryska utrikespolitiska propagandan återfinns geopolitiska föreställningar, där makt, konflikter och

tilltänkta samarbeten knyts till geografi. Under Putins tid som rysk president har det funnits en strävan att påverka de europeiska staterna, framför allt Tyskland, i en mer Rysslandsvänlig riktning, vilket bl.a. har skett genom ekonomiska stöd till politiska organisationer och partier som velat närma sig Ryssland (Van Herpen 2016, s. 180). Det har även funnits försök att knyta an till Halford Mackinders teori om hjärtlandet, den stora landmassa som sträcker sig över Europa och Ryssland (Van Herpen 2016, s. 188-189). Idén att koppla samman länder och kontinenter med vissa värden har också varit en del av den ryska strategin, där Putin har hävdade att Ryssland står för traditionella, kristna värderingar, samtidigt som väst sägs bli allt mer rotlöst. Propagandans syfte har varit att både verka som en samlande kraft i Ryssland, men också – vilket är viktigt att förstå här – att skapa en mer positiv bild av Ryssland utomlands (Sohl 2022, s. 102-104).

Cyberoperationer

Likt påverkansoperationer är cyberkrig ett fenomen som är relevant för en bredare förståelse av geopolitik och hur idébildningen har visat sig vara relevant in på 2000-talet. I april 2007 utbröt kravaller i Estlands huvudstad Tallinn, när estniska nationalisterna och ryska sympatisörer drabbade samman efter att staten valt att avlägsna en sovjetisk staty från en park. Händelsen följdes av omfattande cyberattacker mot etniska myndigheter och banker, där misstankarna föll på Ryssland och ryssvänliga grupper i Estland. Angreppet har ansetts vara den första större, samordnade cyberattacken och det går att relatera till geopolitiska föreställningar från Kalla kriget, med motsättningarna mellan väst och öst som lever kvar i ett litet land som Estland. Cyberkrigföringen visar dessutom på en ny typ av sårbarhet, genom möjligheten för både stater och fristående grupperingar att genomföra attacker långt in på en stats territorium. Därmed har också skyddandet av det egna territoriet blivit mer komplicerat och innebörden av geopolitik har utvecklats från det rent fysiska, landbaserade, till att även omfatta cyberrymden. Den gamla koppling mellan stat, geografi och identitet, som också har betydelse för påverkansoperationer, är även relevant för att förstå cyberkrigföring (Flint 2022, s. 199-203).

***

Den geopolitiska analysen av de båda utredningarna ”Ett försämrat säkerhetspolitiskt läge – konsekvenser för Sverige” och ”Redogörelse för förändringar i den säkerhetspolitiska miljön” visar på geopolitikens bredd och relevans.

Påverkansoperationer och cyberoperationer är två företeelser som inte – av förståeliga, teknologiska skäl – behandlades i de geopolitiska teorier Rudolf Kjellén och Halford Mackinder utarbetade. Däremot pekades de ut som potentiella hot i de båda utredningarna, knöts till Ryssland och har dessutom geopolitisk relevans, om man – speciellt i fallet med påverkansoperationer – ser hur identitet och kultur kan inkluderas i den geopolitiska teorin. En geopolitisk analysmodell, oavsett om den främst är anpassad för småstater eller stater på ett mer generellt plan, bör tydligt inkludera både cyberoperationer och påverkansoperationer – vilka ordval man väljer kan emellertid diskuteras, som nämndes ovan användes även begrepp som cyberattacker och informationspåverkan i utredningarna. Att därefter applicera analysmodellen på andra empiriska materiel, t.ex. försvarsdoktriner eller utrikesdeklarationer, skulle pröva modellens allmänna trovärdighet genom att undersöka hur gångbar den är i andra typer av undersökningar. Det är genom den geopolitiska analysmodellen och ett framtida inkluderande av påverkans- och cyberoperationer, som den är uppsatsen har inomvetenskaplig relevans inom ämnet geopolitik, men det finns även ett större, samhälleligt värde i att studera vilka nya och gamla hot Sverige och andra länder ställs inför och hur de kan förklaras utifrån geopolitisk teori.

Det geopolitiska analysverktyget som användes i uppsatsen, utformat huvudsakligen utifrån Rudolf Kjelléns idéer, visar att Rudolf Kjellén och den geopolitik han skrev om alltjämt är relevanta och att det finns en tydlig kontinuitet i den geopolitiska traditionen. De hot och utmaningar småstater tidigare har ställts inför existerar fortfarande, då stater och deras geografiska kontext trots allt är en realitet. Det tidiga 1900-talets Sverige befann sig i ett utsatt läge och hade behov av eftertänksamma säkerhetspolitiska vägval, något som den här uppsatsen har visat fortfarande gäller. Däremot är den geopolitiska teorin – och det bör verkligen understrykas – aldrig fullständig eller komplett. Den måste ständigt vara öppen för utveckling och inkludera nya fenomen, i syfte att vara gångbar som ett analysverktyg inom ämnen som statsvetenskap och internationella relationer – *kontinuitet* och *utveckling* är två ord som illustrerar geopolitikens väsen.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor:

Albinsson, Pär-Anders, Franke, Ulrik, Garcia Lozano, Marianela, Johansson, Fredrik, Litsegård, Peter, Pelzer, Björn, Rosell, Magnus & Westman, Tommy (2015). *Analys och*

detektion av vilseledning och påverkansoperationer i sociala medier. FOI – Totalförsvarets forskningsinstitut

Ashworth, Lucian M. (2010). Realism in the spirit of 1919: Halford Mackinder, geopolitics and the reality of the League of Nations. *European Journal of International Relations* 17(2), s. 279-301

Astrov, Alexander & Morozova (2012). Natalia. Russia: geopolitics from the heartland, I: Guzzini, Stefano. *The Return of Geopolitics in Europe? Social Mechanisms and Foreign Policy Identity Crises*, Cambridge University Press, s. 192-216.

Boréus, Kristina & Bergström, Göran (2012). *Textens mening och makt*. Lund: Studentlitteratur

Defay, Alexandre (2006). *Geopolitik*. Ungern: Presses Universitaires de France

Dodds, Klaus (2019). *Geopolitics – A Very Short Introduction*. United Kingdom: Oxford University Press

Edström, Håkan, Gyllensporre, Dennis, Westberg, Jacob (2019). *Military strategy of small states*. Routledge

Edström, Bert (2014). Inledning. I: (red). Edström, Bert, Björk, Ragnar, Lundén, Tomas. *Rudolf Kjellén – Geopolitiken och konservatismen*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg Bokförlag

Esaiasson, Peter, Gilljam, Mikael, Oscarsson, Henrik, Towns, Ann, Wängnerud, Lena (2017). *Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Femte upplagan. Stockholms: Nordstedts Juridik AB

Flint, Colin (2022). *Introduction to Geopolitics*. Fjärde upplagan. New York: Routledge

Försvarsmakten (2022a). *Militärstrategisk doktrin – MSD 22*. Försvarsmakten

George, Alexander & Bennet, Andrew (2004). *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge, MA: MIT Press

Gray, Colin S. (2012) Geopolitics and Deterrence. *Comparative Strategy*, 31:4, s. 295-321

- Gustafsson, Karl & Hagström, Linus (2017). What is the point? Teaching graduate students how to construct political science research puzzles. *European Political Science: 17*, s. 634-648
- Kaplan, Robert D (2012). *The Revenge of Geography*. United States: Random House Trade Paperback Edition
- Kjellén, Rudolf (1906). *Nationell samling*. Stockholm: Hugo Gebers Förlag
- Kjellén, Rudolf (1914). *Politiska Essayer: Studier till dagskrönikan (1907-1913)*. Stockholm: Hugo Gebers Förlag
- Kjellén, Rudolf (1916). *Politisk handböcker III: Staten som livsform*. Stockholm: Hugo Gebers Förlag
- Knutsen, Torbjorn L. (2014). Halford J. Mackinder, Geopolitics, and the Heartland Thesis. *The International History Review, 36:5*, s. 835-857
- Mackinder, Halford J (1904). The Geographical Pivot of History. *The Geographical Journal. Vol 23, No 4*, s. 421-444
- Mackinder, Halford J (1919). *Democratic ideals and reality*. London: Constable and company LDT
- Marklund, Carl (2014). Stor är stark men liten är listig: Kjelléns baltiska program och geopolitikens lärdomar för en perifer ”mellanstat”, I: (red). Edström, Bert, Björk, Ragnar, Lundén, Tomas. *Rudolf Kjellén – Geopolitiken och konservatismen*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg Bokförlag
- Marklund, Carl (2015). The Return of Geopolitics in the Era of Soft Power: Rereading Rudolf Kjellén on Geopolitical Imaginary and Competitive Identity, *Geopolitics, 20:2*, s. 248-266
- Morgenthau, Hans J (1946). The moral blindness of scientific man. *Scientific Man vs. Power Politics*. Chicago: The University of Chicago Press, Chapter 7, s. 47-59
- Regeringen (2015). *Försvarspolitisk inriktning – Sveriges försvar 2016-2020*. Regeringens proposition 2014/15:109

- Regeringen (2020). *Operativt militärt stöd mellan Sverige och Finland*. Regeringens proposition 2019/20:110
- Rickli, Jean-Marc (2008). European small states' military policies after the Cold War: from territorial to niche strategies. *Cambridge Review of International Affairs, Volume 21, Number 3, September 2008*, s. 307-325
- Salonius-Pasternak, Charly (2014). Deeper Defence Cooperation. Finland and Sweden together again? *Briefing Paper 163. The Finnish Institute for International Affairs*
- Sohl, Ben (2022). Discolored Revolutions: Information Warfare in Russia's Grand Strategy. *The Washington Quarterly, 45:1*, s. 97-111
- Sulg, Mari-Liis & Crandall, Matthew (2020). Geopolitics: The seen and unseen in small states foreign policy. *Journal of Regional Security, 15:1*, s. 109-130
- Säkerhet i en ny tid (2016). *Betänkande av utredning om Sveriges försvars- och säkerhetspolitiska samverkan*. SOU 2016:57
- Teorell, Jan & Svensson, Torsten (2007). *Att fråga och att svara: samhällsvetenskaplig metod*. Första upplagan. Stockholm: Liber
- Thermaenius, Edvard (1937). Geopolitik och politisk geografi, *Statsvetenskaplig tidskrift, Årgång 40*, s. 212-250
- Tunander, Ola (2005). Swedish Geopolitics: From Rudolf Kjellén to a Swedish 'Dual State', *Geopolitics, 10:3*, s. 546-566
- Tunander, Ola (2008). Geopolitics of the North: Geopolitik of the Weak A Post-Cold War Return to Rudolf Kjellén, *Cooperation and Conflict 43(2)*, s. 164–184
- Van Herpen, Marcel H (2016). *Putin's propaganda machine*. Maryland: Rowman & Littlefield
- Westberg, Jacob (2012a). Den nordiska småstatsrealismens rötter. I: (red) Doeser, Fredrik, Pettersson, Magnus, Westberg, Jacob. *Norden mellan stormakter och fredsförbund: Nordiskt säkerhetspolitiskt samarbete i det gamla och nya Europa*. Stockholm: Santérus Academic Press Sweden, s. 49-64

Westberg, Jacob (2012b). Finskt och svenskt försvarssamarbete under mellankrigstiden: det hotade landet och det skyddade. I: (red) Doeser, Fredrik, Pettersson, Magnus, Westberg, Jacob. *Norden mellan stormakter och fredsförbund: Nordiskt säkerhetspolitiskt samarbete i det gamla och nya Europa*. Stockholm: Santérus Academic Press Sweden, s. 95-117

Westberg, Jacob (2015). *Svenska säkerhetsstrategier*. Lund: Studentlitteratur AB

Westberg, Jacob (2016). Säkerhet utan alliansfrihet – Svenska säkerhetsstrategiers teori och praktik. *Statsvetenskaplig tidskrift 2016: 118*, s. 411-444

Utrikesdepartementet (2022). *Ett försämrat säkerhetspolitiskt läge – konsekvenser för Sverige*. Ds 2022:7

Utrikesministeriet (2016). *Konsekvenser av ett eventuellt finskt Natomedlemskap*. Statsrådets publikationer

Utrikesministeriet (2022). *Redogörelse om förändringarna i den säkerhetspolitiska miljön*. Statsrådets publikationer

Webbsidor:

Försvarsmakten (2022b). *Så förändrar kriget i Ukraina svensk säkerhet*.

<https://www.forsvarsmakten.se/sv/aktuellt/2022/09/sa-forandrar-kriget-i-ukraina-svensk-sakerhet/> (hämtad 2022-10-12)

Försvarsmakten (2022c). *Säkerhetsläget i närområdet*. <https://www.forsvarsmakten.se/sv/varverksamhet/forsvarsmakten-i-sverige/sakerhetslaget-i-naromradet/> (hämtad 2022-10-12)

Globalis (2022). *Ukraina*. <https://www.globalis.se/Konflikter/Europa/ukraina> (hämtad 2022-10-12)

Krisinformation (2022). *Aktuell information om säkerhetsläget*.

<https://www.krisinformation.se/detta-kan-handa/handelser-och-storningar/oro-for-omvarldslaget/oro-for-omvarldslaget/aktuell-information-om-sakerhetslaget> (hämtad 2022-10-05).

Regeringen (2022). *Sveriges väg in i Nato*. <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/sverige-och-nato/sveriges-vag-in-i-nato/> (hämtad 2022-10-04)

Svenska Yle (2022). *Nu är det officiellt: Finland ansöker om Natomedlemskap.*

<https://svenska.yle.fi/a/7-10016528> (hämtad 2022-10-12)

Sveriges Radio (2022). *Experter: Ryssland kommer påverka svenskt Natobeslut.*

<https://sverigesradio.se/artikel/ryssland-forsoker-paverka-svenskt-natobeslut> (hämtad 2022-12-07)

SVT Nyheter (2022). *Sverige och Finland har lämnat in ansökan om Natomedlemskap.*

<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/sverige-och-finland-har-lamnat-in-ansokan-om-natomedlemskap> (hämtad 2022-10-11).